Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz
OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 1 No. 2 (2024) · “Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollari” mavzusidagi ilmiy-amaliy...

diagnostic systems; progressive	

Improving the quality of transport is the most important component of the problem of increasing the efficiency of transport production. Economic and social aspects of the study of the quality problem in the economy, including in the field of transport, constitute a whole field of scientific research. The development of the transport network of this direction theoretically requires that it reflect both the general quality and the special quality unique to transport.

REFERENCES:

1.Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-94 dated June 14, 2023 "On measures to effectively organize state management in the field of transport within the framework of administrative reforms"
2. UTEPBERGENOV A. O. (2023). EFFICIENCY OF RAILWAY TRANSPORT INFRASTRUCTURE DEPARTMENTS ECONOMIC EVALUATION, On the birthday of Academician Charjaw Abdirov 90 years have been dedicated to the treatment of wages "Nowadays, I'm still educated Internationalization in the term "Important Practices". scientific-practical conference, volume 2023, December 12.
3. REIMBAEVICH, I. A. (2023). Ensuring stable economic development of enterprises in modern conditions. International Journal of Formal Education, 2(7), 22–26. http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/1088

MENEJMENTDA KORXONALAR MOLIYAVIY MUNOSABATLARNING AHAMIYATI

Sotvoldiyev Egamberdi Mo‘minjon o‘g‘li
Andijon qishloq xo’jaligi va agrotexnologiyalar instituti. Agrobiznes va marketing kafedrasi o‘qituvchi-stajyori, telefon +998-91-150-27-17.

Annotatsiya. Respublikamiz mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardanoq, jamiyat taraqqiyotining barcha jabhalarida, eng avvlo, iqtisodiy sohada iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish va erkinlashtirish borasida aniq dasturlar ishlab chiqilgan. Ushbu dasturlarda belgilangan vazifalarning hayotga samarali tatbiq etilishi natijasida iqtisodiyotda turli mulkchilik shaklidagi korxonalar, firma va kompaniyalar vujudga kela boshladi. Albatta, mamlakatimiz iqtisodiy va moliyaviy barqarorlikka erishishida muhim omillar, ishlab chiqarish hajmining o‘sishi, pul qadrsizlanishini pasaytirish, eksport hajmini oshirish va boshqa shu kabi makroiqtisodiy o‘sishni ta’minlash bilan birga respublikamizda faoliyat yuritayotgan har bir korxona, firma, kompaniyalarning ham xo‘jalik subyekti sifatida rivojlantirishni taqozo etadi.

Published: 28.03.2024
Cite this article: Sotvoldiyev Egamberdi Mo‘minjon o‘g‘li (2024). Menejmentda korxonalar moliyaviy munosabatlarning ahamiyati. Emro Science and Education, 1(2). https://journal.emro.uz/public/maqola/255
© 2024 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

Kalit so‘zlar: Korxonalar faoliyati, xorijiy investitsiyalar, zamonaviy marketing, moliyaviy munosabatlar, bankning krediti, lizing operatsiyalari, xo‘jalik subyektlari, iqtisodiy ko’rsatkichlar.

Bizga ma’lumki, iqtisodiyotda faoliyat yuritayotgan har qanday korxona uning xo‘jalik-moliyaviy faoliyatidan qat’iy nazar bir xil tarzda faoliyat yuritishi mumkin emas. Korxonalar ishlab chiqarish, xizmatlar ko‘rsatish, ishlar bajarish va mahsulotlar sotish jarayonida, bevosita ikkinchi tomon bilan hamkorlikda iqtisodiy munosabatlarni yuritish natijasida o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishadi va buning natijasida korxonalarning moliyaviy faoliyati shakllanadi. Korxonalarning moliyaviy faoliyati bevosita moliyaviy munosabatlar tizimi vositasida amalga oshiriladi. Bozor munosabatlarining rivojlanishi sharoitida turli mulkchilik shakllarining paydo bo‘lishi, korxonalarning tashqi iqtisodiy faoliyatlarini yuqori sur’atlar bilan rivojlanishi, ularda boshqaruvning zamonaviy tizimini yaratilishi kabi omillar korxonalar moliyaviy munosabatlar tizimini yanada rivojlanishiga hamda ularning ko‘lamini kengayishiga olib keldi. Korxonalarning moliyaviy munosabatlarini ikki guruhga ajratish mumkin: tashqi moliyaviy munosabatlar va ichki moliyaviy munosabatlar. Korxonalarning ta’sischilari bilan yuzaga keladigan moliyaviy munosabatlarni, korxona dastlabki tashkil qilinayotgan davrda ustav kapitalini shakllantirish va ularning ma’lum qismini korxonada ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatishni moliyalashtirishga yo‘naltirish yoki taqsimlash hamda korxonaning yakuniy moliyaviy natijalariga asoslangan holda ta’sischilarning ustav kapitalidagi ulushlariga qarab yoki ular egallab turgan aksiyalarning foizlardagi ulushiga qarab dividendlarning to‘lanishida yuzaga keladigan munosabatlarda ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi.

Korxonalar xo‘jalik faoliyatining uzluksizligini ta’minlash, ularda ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatish samaradorligini oshirish va shu kabi iqtisodiy barqarorlik ko‘rsatkichlarining yuqori bo‘lishida korxonalarda faoliyat yuritayotgan ishchi xodimlar va xizmatchilar vazifalarining va ish jarayonlarining yuqori saviyada tashkil qilinganligi, ularning mehnatini moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish tizimini yaratilishi alohida ahamiyatga ega. Korxonalar va uning ishchi xodimlari o‘rtasida yuzaga keladigan moliyaviy munosabatlarni samarali tashkil qilinishi yuqoridagi maqsadlarga erishishda va mehnat resurslaridan oqilona foydalanishda dolzarb hisoblanadi[37]. Korxonalarda ishchi xodimlar o‘rtasida, olingan daromad yoki foydani bir qismini taqsimlash, ish haqlari va mukofot pullarni to‘lash, agar ma’lum turdagi qimmatli qog‘ozlarga ega bo‘lsa ular bo‘yicha dividendlarni to‘lash, moddiy yordam ko‘rsatish hamda korxona faoliyatiga moddiy va ma’naviy zarar yetkazsa, ushbu zarar miqdorini qoplash, ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar bo‘yicha tegishli

[37] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi –T.: O‘zbekiston, 22.12.2017 y.

soliqlarni ushlab qolish va shu kabi jarayonlar natijasida moliyaviy munosabatlar yuzaga keladi[38].

Hozirgi kunda davlat budjet daromadlarini tarkibida mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan turli mulkchilik shaklidagi korxonalar to‘laydigan soliqlar va majburiy to‘lovlar salmoqli o‘rinni egallaydi. Har qanday davlatning iqtisodiy rivojlanishining asosiy omillaridan biri korxonalar faoliyatini rivojlantirish ularni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, bir so‘z bilan aytganda davlatning moliyaviy siyosatini samarali yo‘lga qo‘yilganligi, ham iqtisodiy ham ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Korxonalarning mulkchilik shakli va xususiyatlaridan kelib chiqqan holda davlat budjetiga to‘laydigan soliqlar va majburiy to‘lovlar, davlat budjetidan korxonalarnimoliyaviy sog‘lomlashtirish va boshqa maqsadlarda ajratilgan moliyaviy yordamlar, ularga turli xil soliq imtiyozlarini berish yoki korxonalarga nisbatan qonunchilikka asosan jarimalar va sanksiyalar qo‘llash kabi munosabatlar jarayonida korxonalarning davlat bilan yoki budjet va budjetdan tashqari fondlari bilan moliyaviy munosabatlari kelib chiqadi. Korxonalarning tijorat banklari bilan yuzaga keladigan moliyaviy munosabatlari, korxonalarning barcha turdagi moliyaviy, iqtisodiy munosabatlarini amalga oshirishda markaziy bo‘g‘inni egallaydi desak ham bo‘ladi. Korxonaning moliyaviy munosabatlari, tijorat banklardagi maxsus hisob raqamlaridagi pullarni saqlash va foydalanish tizimini yaratilishi, bankning kredit va lizing operatsiyalaridan foydalanish, ya’ni kredit bo‘yicha asosiy qarz va hisoblangan foiz to‘lovlarini to‘lash jarayonida yuzaga keladigan munosabatlar, barcha turdagi pul o‘tkazmalari va valuta oldi-sotdi operatsiyalarini amalga oshirish va boshqa bank xizmatlaridan foydalanish jarayonida yuzaga keladi.

Bozor munosabatlari sharoitida korxona, firma va kompaniya rahbarlari yoki moliyaviy menejerlar ular ixtiyoridagi mol-mulkdan va barcha moliyaviy resurslardan samarali foydalanish uchun harakat qilish bilan cheklanib qolmasdan, favqulotda va tasodifiy zararlarning natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan zararlarni qoplash tadbirlarini ko‘rishi ham lozim[39]. Bunda sug‘urta munosabatlari katta ahamiyatga ega. Korxonalarning sug‘urta kompaniyalari bilan moliyaviy munosabatlari mol-mulklarni, risklarning barcha turlari, ishchilarning alohida toifadagilarini, ularning ishlari va majburiyatlaridan kelib chiqqan holda va shu kabilarni sug‘urtalash jarayonida yuzaga keladi. Korxonalarning kontragenti yoki boshqa-boshqa xo‘jalik subyektlari bilan yuzaga keladigan moliyaviy munosabatlari, mahsulot va xizmatlarrealizatsiyasi, yangi qiymatni yaratish va ishlab chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan munosabatlar jarayonida yuzaga keladi. Korxonalarning xo‘jalik

[38] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g’risida” gi PF-4947-sonli Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.

[39] Adair John. Decision making and problem solving strategies. 2nd. ed. Printed and bound in India by Repulik Press Pvt Ltd, 2010.

faoliyatida ushbu munosabatlar asosiy o‘ringa ega, chunki ushbu moliyaviy munosabatlarning asosida moddiy ishlab chiqarish yotadi, ushbu jarayon mamlakatda yalpi ichki mahsulot va milliy daromadning shakllanishi va vujudga kelishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari korxonalarda barcha turdagi to‘lovlarning ko‘p qismi aynan shu bo‘limga to‘g‘ri keladi, o‘z navbatida korxonalar faoliyatining moliyaviy va iqtisodiy ko‘rsatkichlari ko‘p jihatdan ushbu moliyaviy munosabatlarini samarali tashkil qilinishiga bog‘liq bo‘ladi.

Ko‘rib o‘tilgan barcha moliyaviy munosabatlar, korxonalar xo‘jalik faoliyatida o‘zlarining alohida muhim jihatlari va realizatsiya qilish usullariga ega. Lekin barchasi ushbu jarayonda ishtirokchi subyektlar nuqtai nazaridan, ikki tomonlama tavsifga ega bo‘lib, ularning moddiy asosini pul mablag‘larining harakati tashkil qiladi, ulardan foydalanish jarayonida pul oqimlari shakllanadi, moliyaviy munosabatlar jarayonida korxonalarning korxonalar ustav kapitali tashkil qilinadi, moliyaviy mablag‘larning aylanish davri boshlanadi va yakunlanadi, korxonada turli xil maqsadli pul fondlar, jamg‘armalar va barcha turdagi moliyaviy resurslar tashkil qilinadi va foydalaniladi. Korxonalarning moliyaviy munosabatlari va moliyaviy faoliyatlari bevosita moliyaviy menejmentning funksiyalari vositasida boshqariladi, shuning uchun ham moliyaviy menejmentning zamirida, xo‘jalik subyektlarining moliyaviy resurslarini shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanishni boshqarish tizimi yotadi deb tushuniladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar ishlab chiqarish faoliyatining turlari, amalga oshiradigan xizmatlar, bajaradigan ishlarning hajmidan kelib chiqqan holda boshqaruv tizimini yaratadilar. Albatta, har qanday xo‘jalik faoliyati dastlab tashkil qilinayotgan davrda undagi bo‘linmalarning quyi va yuqori darajalari, huquq va majburiyatlari, javobgarligi, amalga oshiradigan ishlar tartibi va vazifalari belgilab olinadi. Moliyaviy menejmentning funksiyasi sifatida tashkil etishning asosiy maqsadi - boshqaruvchi va boshqariluvchi tizimlarni, shuningdek, ularning o‘zaro aloqa va munosabatlarini shakllantirishdir.

Mutanosiblik, uzluksizlik, parallellik, barqarorlik, egiluvchanlik, shuningdek, bir turdagi mehnat predmetlarini bir joyda jamlash, hamda korxonalar faoliyatiga ta’sir qiluvchi omillar va tashqi muhitning o‘zgarishiga mos holda, ularda boshqaruvning tashkiliy tizimini ushbu o‘zgarishlarga mutanosib holda o‘zgartirish va takomillashtirib borish kabilar tashkil etishning asosiy shartlari bo‘lib hisoblanadi.

Korxonalarda moliyaviy boshqaruvni samarali tashkil etilishi ko‘p jihatdan tahlil ishlarini aniq va to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganligiga bog‘liqdir, uning yordamida korxonalarning to‘lov qobiliyati, likvidliligi va moliyaviy barqarorligini, barcha moliyaviy-xo‘jalik jarayonlarining sodir bo‘lishi va hodisalarni davriy kuzatish, umuman moliyaviy-iqtisodiy holatini baholash imkoniyatiga ega bo‘lish mumkin. Tahlil yordamida korxonaning barqaror rivojlanishiga to‘sqinlik qilayotgan kamchiliklar aniqlanadi va ushbu kamchiliklar bartaraf etiladi, xo‘jalik subyektini

yanada rivojlantirish yo‘llari belgilanadi yoki samarali ishlashni ta’minlaydigan yo‘nalishga o‘tkaziladi.

Bozor munosabatlari sharoitida har qanday xo‘jalik subyektlarining o‘z oldiga qo‘yilgan maqsadlarini samarali amalga oshirish, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohasini yanada rivojlantirishda ushbu korxona, firma va kompaniyalarida faoliyat yuritayotgan ishchi xodimlarning roli va xizmati muhim ahamiyat kasb etadi. Korxonalarda rag‘batlantirish funksiyasini amalga oshirish jarayonida, korxona boshqaruv tizimining turli bo‘limlarida faoliyat yuritayotgan xodimlarning korxona tomonidan belgilangan moliyaviy rejalarni, vazifalarni to‘liq bajarganligi, xizmat ko‘rsatish va servis sohasini rivojlantirishda o‘z hissasini qo‘shgan hamda mavjud moddiy resurslardan tejamkorlik bilan foydalangan holda ishlab chiqarish hajmini oshirganliklari uchun ushbu xodimlarni rag‘batlantirish va mukofotlash yoki aksincha, ushbu vazifalarni amalga oshirishda sustkashlikka yo‘l qo‘ygan va befarqlik bilan yondashgan xodimlarga nisbatan ma’lum bir choralar ko‘rish, tizimi yaratiladi. Moliyaviy menejmentning rag‘batlantirish funksiyasini to‘g‘ri tashkil etilishi, korxonada mahsulot va xizmatlar sifatini yaxshilanishiga, xodimlar malakasini oshishiga olib keladi, bu esa o‘z navbatida, bevosita korxona xo‘jalik faoliyatining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Nazorat funksiyasining mohiyatini quyidagicha ifodalash mumkin: korxonada belgilangan reja ko‘rsatkichlarini haqiqatda qay darajada amalga oshirilayotganligi yoki bajarilmayotgan bo‘lsa bunday holatlarni o‘z vaqtida aniqlash, hamda ushbu holatlarni paydo bo‘lish sabablarini batafsil o‘rganish va bunday kamchiliklarni bartaraf etishda tezkor choralar ko‘rishdan iborat. Moliyaviy menejmentning ushbu funksiyasini amalga oshirilishi korxonalarda ichki nazoratni tashkil qilish tizimi, nazorat qilinadigan ko‘rsatkichlarning ko‘lamini aniqlash bilan bog‘liqdir.

Moliyaviy menejmentning keyingi guruh funksiyalari uning alohida boshqaruv faoliyati xususiyatlarini tasniflaydi. Uning tarkibi quyidagilardan iborat:

- aktivlarni boshqarish;
- kapitalni boshqarish;
- investitsiyalarni boshqarish;
- pul oqimlarini boshqarish;
- moliyaviy risklarni boshqarish.

Aktivlarni boshqarish. Korxonalar xo‘jalik faoliyatining hajmi va amalga oshirilayotgan operatsiyalar ko‘lamidan kelib chiqqan holda uning turli xildagi aktivlarga bo‘lgan talabini aniq o‘rganish, korxona aktivlaridan samarali foydalangan holda ularning tarkibini optimallashtirish va likvidliligini ta’minlash, amortizatsiya hisoblashning eng maqbul yo‘llarini ishlab chiqish va amalga oshirish, ularni

moliyalashtirishni optimal yo‘llari va manbalarini tanlash, aktivlarni boshqarish funksiyasining mohiyatini ifodalaydi.

Kapitalni boshqarish. Bozor munosabatlari sharoitida har qanday korxonaning o‘z oldiga qo‘ygan maqsad va vazifalarini amalga oshirishda moliyaviy resurslarni optimal yo‘llarini izlab topish va ulardan samarali foydalanish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Korxonaning hozirgi va kelgusidagi faoliyat turlarini amalga oshirishda foydalaniladigan moliyaviy resurslar bilan ta’minlash, kapitalni boshqarish funksiyasining mohiyatini ifodalaydi. Bu asosan, korxonaning kapitalga bo‘lgan jami talabini o‘rganish va ulardan samarali foydalanish, moliyalashtirishning eng maqbul yo‘llari va manbalarini aniqlash, qayta moliyalashtirish bo‘yicha kompleks tadbirlarni amalga oshirish kabilarni o‘z ichiga oladi.

Investitsiyalarni boshqarish. Korxonalarni moliyaviy barqaror faoliyat ko‘rsatishlari va ularni faoliyatlarini rivojlantirish investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirishga bevosita bog‘liqdir. Investitsiyalarni boshqarish funksiyasi, korxonaning taktik va strategik maqsadlarini amalga oshirishga yo‘naltirilgan investitsiya siyosatini ishlab chiqishdan iborat. Bunda asosan, korxonaning faoliyat turi va moliyaviy imkoniyatlarini inobatga olgan holda unga ko‘proq moliyaviy manfaat keltiruvchi va eng maqbulini tanlash maqsadida, investitsion loyihalarning samaradorligi va qaytimini baholash, kapital qo‘yilmalar budjetini ishlab chiqish, qimmatli qog‘ozlar portfelini tashkil qilish, boshqarish va boshqalar amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Prezident Sh.Mirziyoyevning Mamlakatimizda turizmni izchil rivojlantirish istiqbollari, sayyohlik ob’yektlaridan samarali foydalanish, ko’rsatilayotgan xizmat turlari sifatini oshirish, yurtimizga tashrif buyurayotgan sayyohlar oqimini ko’paytirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar tahliliga bag’ishlangan yig’ilishdagi ma’ruzasi // 2017 yil. 3oktabr. www.uza.uz
2. O’zbekiston Respublikasi preidentining 2016 yil 2 dekabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-4861-sonli farmoni.
3. O’zbekiston Respublikasi prezidentining 2017 yil 7-fevraldagi PF-4947 – son farmoni bilan tasdiqlangan 2017-2021 yillarda O’zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha Harakatlar strategiyasi.
4. Ergashev F., Raximova D., Sagdullaev A., Parpiev O., Zaynutdinov Sh. «Innovatsion menedjment» Darslik. Toshkent, «Akademiya»2017

BULUTLI BOSHQARUV VA BULUTLI TAHLIL

O‘smonjonov Muxammadisxoq O‘tkirbek o‘g‘li

University of Economics and Pedagogy IIF assitenti